

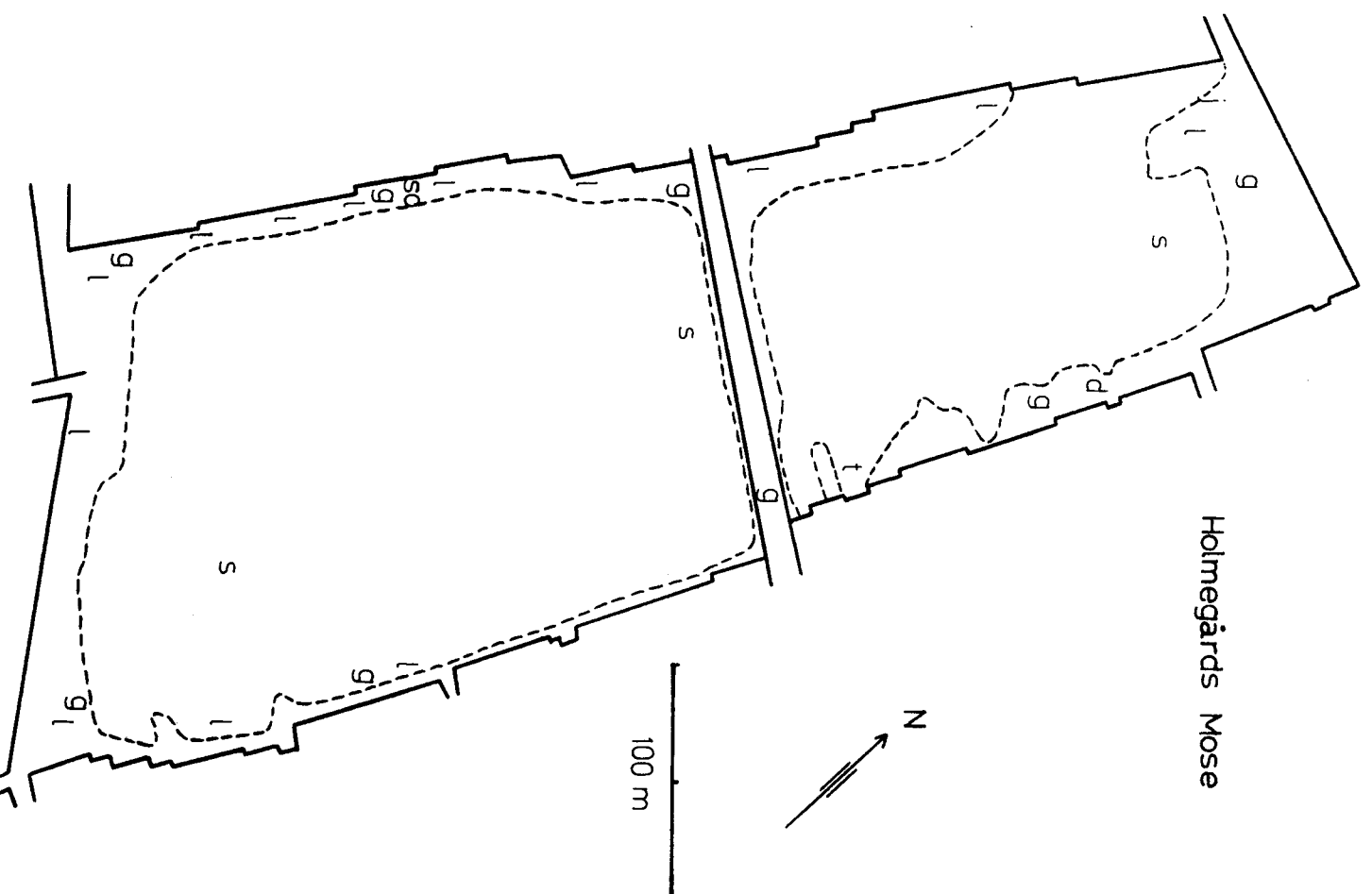
og Tornsanger (*Sylvia communis*) er noget mindre dominerende, og kun fåtalligt forekommer Solsort (*Turdus merula*), Musvit (*Parus major*), Dompap (*Pyrrhula pyrrhula*), Bogfinke (*Fringilla coelebs*), Jernspurv (*Prunella modularis*), Havesanger (*Sylvia borin*) og Sangdrossel (*Turdus philomelos*).

Kun Skovpiberen forekommer ude på den åbne højmosseflade, mens alle de øvrige arter er ganske nøje knyttet til randens birketræsbælte (se fig.). Det skal dog bemærkes, at et par Bynkefugle (*Saxicola rubetra*) muligvis også har ynglet på den åbne højmosseflade på det østligste højmosseareal, men registreringerne af denne art var ikke tilstrækkelige til, at tilstedeværelsen af et territorium kunne anerkendes. Ved hjælp af „kortlægningsmetoden“ er det muligt at danne sig et skøn over de forskellige arters territoriestørrelser ved at beregne arealet indenfor de registreringsgrupper, som menes at angive et territorium (tabel 7). Disse beregninger er naturligvis præget af en vis usikkerhed, bl. a. afhængigt af hvor nøjagtig lokaliseringen af de syngende fugle er sket, hvor tæt territorierne ligger på hinanden, og i hvor høj grad de syngende individer er set flyve fra een sangpost til en anden. Der er af disse årsager særligt grund til at fæste tillid til de angivne territoriestørrelser for Løvsanger og Skovpiber, idet Løvsangerterritorierne ligger side om side i næsten hele trærandzonen, og Skovpiberne er ofte set flyve fra den ene sangpost til den anden. Fra tabel 7 bør fremhæves, at Skovpiber-territorierne tydeligvis er mange gange større end alle de øvrige arters.

Af arter, der ikke registreredes som territoriehævdende, skal Halmejsen (*Aegithalos caudatus*) nævnes, idet et par sandsynligvis har ynglet i birkeskoven på det østligste højmosseareal. Fem gange er arten blevet set eller hørt indenfor et ganske begrænset område, men da Halmejsen ikke synger, har det ikke været muligt at opnå mindst to registreringer af „høj territorial signifikans“, således som reglerne for „kortlægningsmetoden“ kræver til anerkendelse af et territorium. Jeg søgte efter reden et par gange, men det lykkedes mig ikke at finde den.

En art som Ringdue (*Columba palumbus*) kan have ynglet på undersøgelsesområderne i 1971, idet den dels er blevet set, dels er der fundet

Fig. 22. Placeringen af småfugleterritorierne ved kortlægningsopstillingen i 1971 på det vestligste højmosseareal. Den stiplede linje angiver den omfrent-lige udbredelse af birketræ og -skov langs randen af højmossevegetationen. De fleste af fuglene er tydeligvis stærkt tilknyttet denne zone. Symbolforklaring: b = Bogfinke, d = Dompap, g = Gulspurv, h = Havesanger, i = Jernspurv, l = Løvsanger, m = Musvit, s = Skovpiber, sa = Sangdrossel, so = Solsort, t = Tornsanger.

Holmegårds Mose

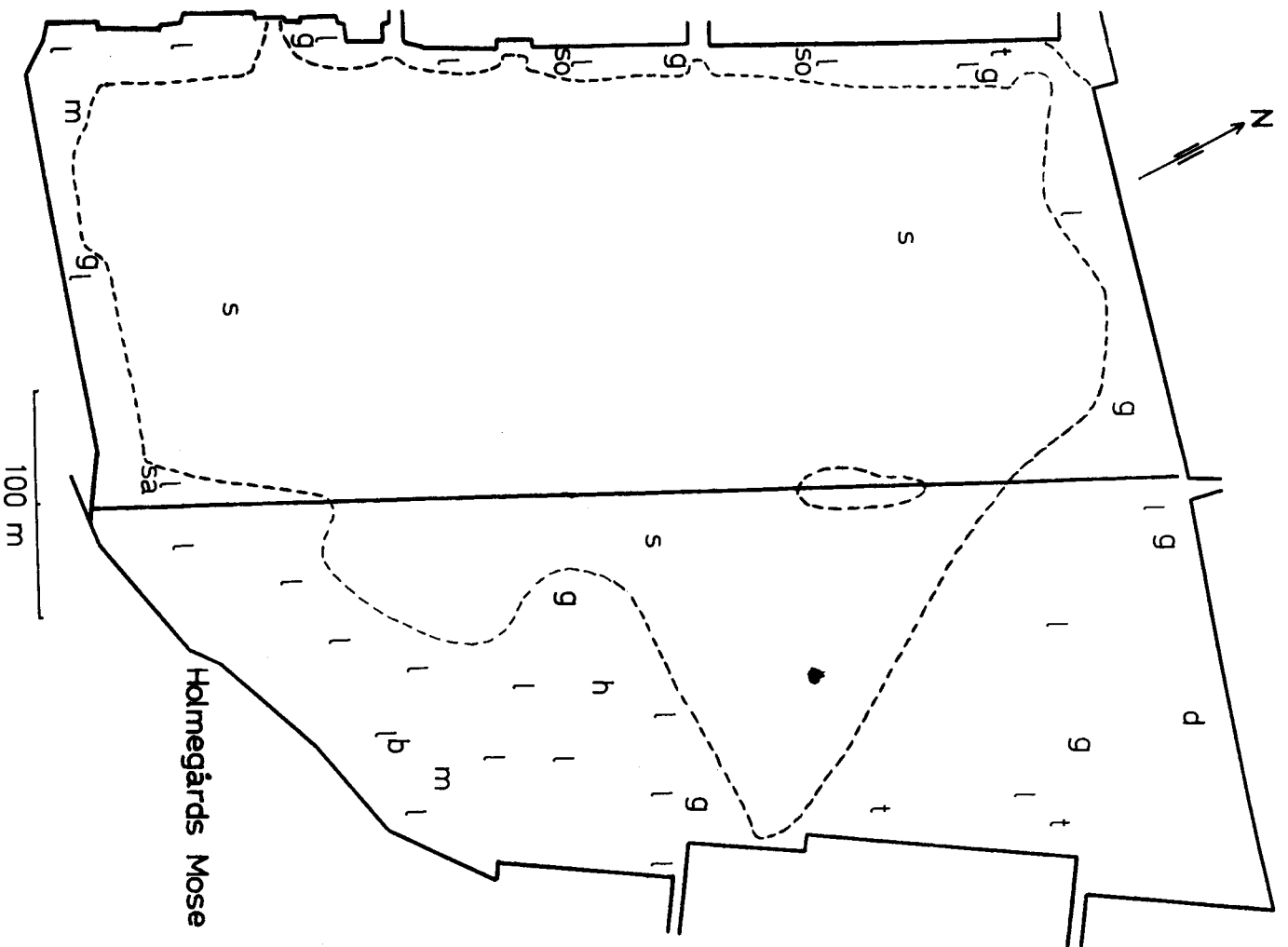

Fig. 23. Placeringen af småfugleterritorierne ved kortlægningsoptællingen i 1971 på det østligste højmosareal. Signaturer som for fig. 22.

mensen angiver også arten som ynglende her.

Desuden littede jeg to dage under kortlægningsoptællingen en Dobbelbekkasin (*Gallinago gallinago*) fra samme sted på det vestligste højmosseareal. „Vrinskende“ individer er også set og hørt over arealet. Arten kan udmærket have haft rede på selve det åbne højmosseareal, men det kan også blot have været fouragerende fugle fra de omkringliggende kær, hvor arten ligeledes yngler.

Som et kuriosum skal det til sidst nævnes, at Urflugten (*Lyrurus tetrix*) for knap 100 år siden forsøgte udsat på Holmegaards Mose. Herom skriver Baagø m. fl. (1893): „I 1889 blev der af Grev Danneskiold udsat 2 Haner og 8 Høns i Holmegaardsmose, hvis Natur ligner de store Hedemose i Jylland, for muligt at faa den til at yngle dér. Fuglen syntes tilsyneladende godt om Lokaliteterne, og i Foraaret og Sommeren 1892 saas to Flokke Kyllinger (Wind). Samme Aar er af Hr. Forvalter Mühldorff ligeledes set Yngel.“ Clemmensen angiver, at der blev skudt ca. 50 stk. hvert år, og at Urflugtene først forsvandt endeligt fra mosen i 1920'erne.

Desværre findes de for højmossebiotopen så karakteristiske ynglefugle som Stor Regnspove (*Numenius arquata*), Hjejle (*Pluvialis apricaria*) og Tinksmed (*Tringa glareola*) ikke på Holmegaards Mose, hvilket muligvis skyldes, at området trods alt ikke er åbent nok, fordi de to højmossearealer ligger adskilt af nogle kær med tæt birkeopvækst. Ved at fjerne denne opvækst kunne man måske skabe en egnet ynglebiotop for de 3 arter.

Indvandring og afgang.

De fuglearter, som kan trives på eller er direkte knyttet til den åbne højmosseflade, er interessante derved, at de formodentlig uafbrudt har ynglet på Holmegaards Mose fra for ca. 7.000 år siden, hvor mosen begyndte at gro til med højmossevegetation (Jessen, 1924 p. 20). Dette gælder for Skovpiber, Bynkefugl, Gøg, Gråand, Krikand, Dobbelbekkasin og Skovsneppe. Alle disse arter (÷ Krikand og Bynkefugl) har formodentlig også været at finde som ynglefugle i eller i umiddelbar tilknytning til oldtidssøen, hvilket vil sige at de har ynglet i området igennem de sidste ca. 9.000 år. For Gråandens vedkommende foreligger endog knoglefund fra så lang tid tilbage (Winge, 1924, p. 28).

Med hensyn til Bynkeflugten, som jeg mener kan være indvandret allerede for ca. 7.000 år siden på grundlag af dens forekomst på den åbne højmosseflade, skal det nævnes, at Løppenthin (1967) først anser arten for at være indvandret for ca. 2.000 år siden (subatlantisk tid), evt. for ca. 4.000 år siden (subboreal tid). Holmegaards Mose synes ikke at være enestående med hensyn til Bynkeflugens biotopvalg, idet svenske og finske undersøgelser har vist, at arten også forekommer

på selve højmossevegetationen i disse lande (Nilsson, 1970, Seiskari, 1954 og Nordström, 1955). På grundlag heraf mener jeg det rimeligt at antage en tidligere indvandring.

En art som Stor Regnspove, der andre steder yngler almindeligt på højmoser, findes ikke ynglende på Holmegaards Mose, men jeg vil anse det for muligt, at den er indvandret på mosen for cirka 7.000 år siden og derefter er forsvundet. Løppenthin (1967) mener, at arten først er indvandret så sent som i Middelalderen, hvilket jeg er utilbøjelig til at give ham ret i. For Hjejlen kan de samme betragtninger gøres gældende. Løppenthin (1967) mener, at Tinksmeden kan være indvandret allerede i sen glacial tid (perioden mellem istiden og skovens indvandring), men at den næppe har kunnet klare sig her i atlantisk og subboreal tid (perioden fra ca. 7.000 - 2.500 år siden). Netop i atlantisk tid blev højmossevegetationen imidlertid dannet på Holmegaards Mose, og Tinksmeden har haft mulighed for at yngle her.

Ynglefugle i kærne.

Optællingsmetode.

Tilgroningen af de mange tørvegrave på Holmegaards Mose befinder sig på mange forskellige stadier: nogle er kun groet til med en hænge-sæk af tørvemos evt. med spredte birke, andre er et tæt birkekrat af indtil mandshøje birke enten på relativt tør eller fugtig bund, og hist og her findes små åbne vandarealer, som endnu ikke er groet til (se fig.14). Den 23.5.1971 lavede jeg en linjetaksering fra kl. 6.35-7.05 i tørvegravene mellem de to højmossearealer og nord for det østligste højmosseareal.

Linjetakseringen er udført ved at gå med jævn hastighed (ca. 3 km i timen) igennem undersøgelsesområdet og optælle antallet af synende hanner indenfor en afstand af 50 m på begge sider af ruten. Ved denne metode er det muligt at få et sammenligneligt og relativt godt indtryk af et områdes småfuglebestand, til trods for at der er mange usikkerhedsmomenter ved metoden, bl. a. som følge af at der er tale om en éngangsundersøgelse.

Bestandens sammensætning.

De undersøgte tørvegrave har både åbne arealer kun med tørvemos og kratbevoksede arealer med henholdsvis meget fugtig og relativt tør bund. Resultatet af optællingen blev følgende (omregnet til antal synende individer pr. time): Skovpiber 6 (50 %), Tørnsanger 4 (33 %) og Rørspurv (*Emberiza schoeniclus*) 2 (17 %). Det er værd at bemærke, at Rørspurven kun forekommer på steder, hvor der er tagrør i nærheden. Af andre småfugle, som yngler i tørvegravene, men som ikke blev registreret ved linjetakseringen, er der Gøg, Kærssanger (*Acrocephalus pa-*

lustris), Løvsanger, Bynkefugl, Dompap og Gulspru. De to sidstnævnte arter er især knyttet til tørvegravenes rand. Det samme gælder Musvit, som dog ikke forekommer naturligt midt ude på mosen, men da vi satte 3 redekasser op i randen af nogle tørvegrave med birkekrat på tørve-mosbunden, blev disse omgængende taget i besiddelse af 3 Musvitpar i 1970 og 2 i 1971. Det ene af Musvitparrene lagde i 1971 endog 16 (seksten) æg i et kuld, hvilket er ganske ekseptionelt.

Krikanden er formodentlig den eneste andefugl, som yngler i kærerne. Schlüter fandt en rede med æg i 1949, og vi har to andenhåndsoplysninger om redefund fra 1967 og 1968.

Dobbeltbekkasinen har sin vigtigste yngleplads i disse tørvegrave, hvor der yngler ca. 6-8 par at dømme efter antallet af „vrinskende“ hanner. På et areal nord for „Linje-8-vejen“ hørte Schlüter den 28.4. 1962 en Stor Regnspove og så senere (den 2.6.) fuglen på omtrent samme sted. Mulighederne for at yngle skulle være tilstede, men der kan være tale om en enlig fugl.

Indvandring og afgang.

De tilgroende tørvegrave opstod kort efter glasværkets opførelse i 1825. Tørvren blev på den tid gravet i parallelle baner med volde imellem, og dybden var ikke stor. Krikand og Dobbeltbekkasinen har sandsynligvis kunnet indvandre i disse tørvegrave allerede efter få års forløb, men som nævnt side 68 har de sikkert kunne findes på mossens højmoselader inden 1825. De øvrige arter: Skovpiber, Tornsanger, Gulspru og Musvit har først kunnet indvandre, efter at en vis trævækst havde indfundet sig i tørvegravene. Dette har formodentlig først været tilfældet hen omkring år 1900. Musvitten har dog givetvis først kunnet indvandre i 1920'erne, idet der næppe før denne tid har været træer så store, at de har budt på redemuligheder. Dompappen er en i Danmark nyindvandret art, som i 1930'erne etablerede sig i Sydsjælland (Jespersen, 1944), og som måske først er indvandret på Holmegaards Mose i 1960'erne, idet Schlüter ikke har fundet reder af arten i perioden 1945-60.

Her skal det også omtales, at tørveproduktionen foruden de vandfyldte grave har bevirket fremkomsten af en helt speciel biotop, læggepladserne, hvor tørvren blev tørret. Læggepladserne har i hvert fald eksisteret i år 1900, men sikkert også i mindre omfang inden den tid, og lige så lang tid frem som man har gravet tørv, dvs. til omkring 1945-50. Et billede af, hvorledes læggepladserne så ud, kan man få ved at studere et foto i avisen „Sydsjællands Socialdemokrat“ fra 14.6.1940 i en artikel om tørveindustrien på Holmegaards Mose.

Den 6.7. og 8.7.1971 havde jeg lejlighed til at undersøge fuglelivet på en sådan læggeplads på Fuglsø Mose på Djursland. Dette var ganske

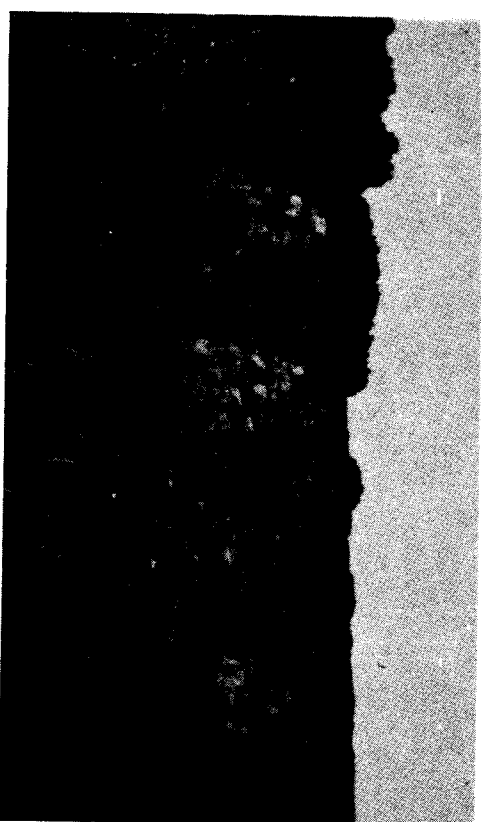

Fig. 24. Parti fra Fuglsø Mose på Djursland 1971, Holmegaards Mose har set ud ligeså i tørvegravningens tid.

interessant, idet man må formode, at de samme ynglefugle også har været at finde i sin tid på Holmegaards Mose. I og imellem de karakteristiske tørvestabler (fig.24) yngede Hvid Vipstjert (*Motacilla alba*), Stenpikker (*Oenanthe oenanthe*), Tornirisk (*Carduelis cannabina*), Gulspru, Skovpiber, Sanglærke (*Alauda arvensis*) og Engpiber (*Anthus pratensis*). Af disse mangler Stenpikker, Sanglærke og Engpiber nu ganske på Holmegaards Mose. Stenpikker vil næppe kunne finde ynglemuligheder på mosen, med mindre tørvegravningen atter kommer i gang. Sanglærke og Engpiber vil muligvis kunne indvandre, hvis der ligesom på Storelung (se s.10) etableres et større træfrit højmosareal. Hvid Vipstjert, Tornirisk, Gulspru og Skovpiber har kunnet finde sig tilrette i mossens andre biotoper, og yngler således stadig på mosen.

Ynglefugle i birkeskoven.

Optællingsmetode.

I birkeskoven på den nordlige del af mosen udførtes en linjetaksning efter samme princip som beskrevet i afsnittet om ynglefugle i kærerne. Undersøgelsen blev foretaget den 20.5.1971 fra kl. 8.25-9.25. Resultatet fremgår af tabel 8, hvor der til sammenligning er opstillet resultatet af to tilsvarende undersøgelser fra henholdsvis læggen mellem Holmegaards Mose og Fensmark Skov og fra selve Fensmark Skov. Linjetaksningen i læggen blev foretaget den 22.5.1971

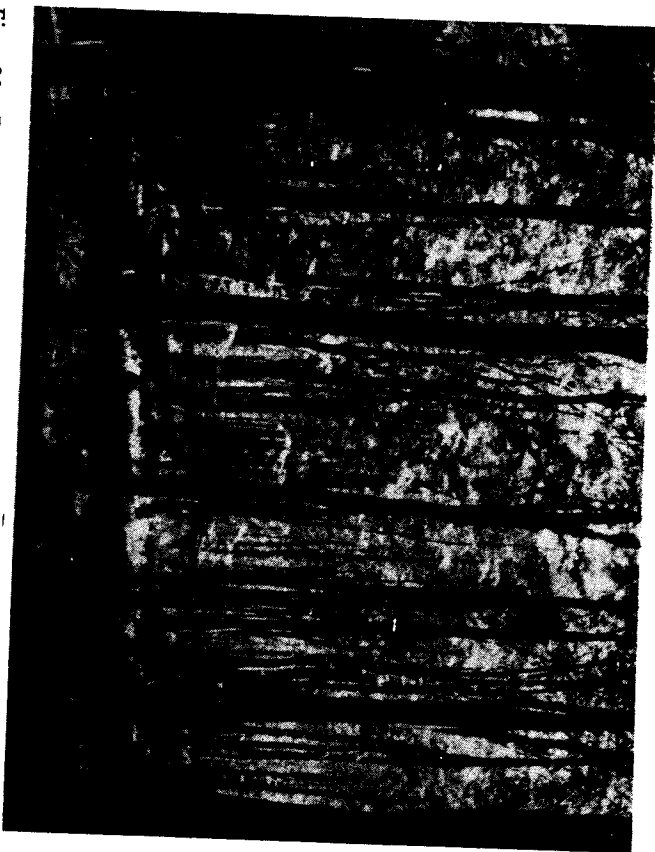

Fig. 25. Bøgskov (Fensmark Skov) med Bogfinke, Munk, Havesanger og Rødhals som dominerende arter.

fra kl. 8.00-8.25 og i Fensmark Skov fra kl. 7.15-7.40 og fra kl. 7.45-8.05. Birkeskoven er en højstammet birkeskov, som er meget lys, og stedvis stammet bøgskov, som er meget mørk og med en del underskov (se høj-fig.25). Lagzonen består af mange forskellige træsorter mest udviklet som krat, men dog også med en del større træer, og desuden findes en del åbne engliggende arealer (se fig.26).

Bestandens sammensætning.

Som det fremgår af tabel 8, er Løvsanger, Musvit og Skovpiber de dominerende arter i birkeskovsområdet, mens det er Bogfinke, Munk *Sylvia atricapilla*), Havesanger og Rødhals (*Erithacus rubecula*), som dominerer i bøgskoven. I laggen er der som ventet en overgangszon, hvor der både findes dominerende arter fra birkeskoven og bøgskoven. Løvsanger, Havesanger og Musvit er de dominerende arter. Det er værd at bemærke den forskel, der er på de hvirvulende arters tæthed og procentvise andel af den totale bestand i den uplejede birkeskov og lag i forhold til den forstmæssigt drejede bøgskov. (Om

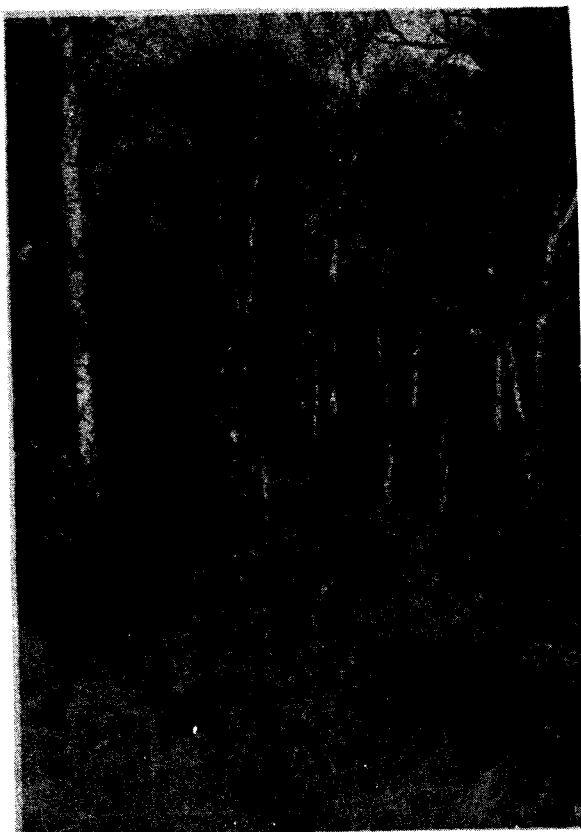

Fig. 27. Birkeskov med Løvsanger, Musvit og Skovpiber som dominerende arter.

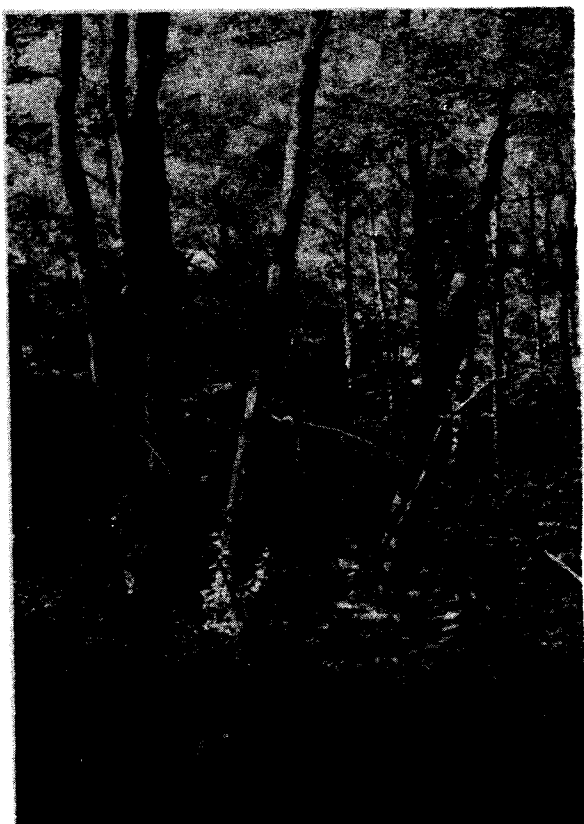

Fig. 26. Laggen med Løvsanger, Havesanger og Musvit som dominerende arter.

Fig. 28. Unger af Skorhornugle i birkeskov på Holmegaards Mose ca. 1920.

Indvandring.

Alle arterne i birkeskoven (undtagen Skovpiber) er afhængige af en eller anden form for sammenhængende trævækst, og da denne formentlig først har indfundet sig omkring år 1900, må alle disse arter være indvandret engang i løbet af 1900-tallet. Rovfuglene og de hullativt store og gamle træer til redeanbringelse. Rede af Sumpmejsje blev fundet i en birk d. 1.6. 1924 af Johs. Ferdinand.

Ynglefugle i granplantningerne.

Der er plantet graner i Hopperum ca. 1925-30 og i Hovskærerne ca. 1948-50. Begge steder er der senere foretaget nyplantninger. Der er ikke lavet specielle undersøgelser af fuglelivet i disse granplantninger, dog bortset fra at der i vinteren 1969/70 blev hængt en enkelt redekasse op i granerne i Hopperum. Redekassen blev både i 1970 og 1971 beboet af Musvit.

Følgende arter menes at yngle i granplantningerne: Ringdue, Skovskade, Musvit (redefund), Sortmejsje (først indvandret i de sidste ca. 10 år ifølge Schlüter), Halmmejsje (redefund af Schlüter i unge graner), Sangdrossel, Solsort, Rødhals, Gulbug, Fuglekonge (*Regulus regulus*), Grønirisk (*Carduelis chloris* - redefund), Tornirisk (redefund), Jernspurv,

Dompap (?) Bogfínke og Gulspruv.

Af disse arter er Fuglekonge, Grønirisk og Tornirisk udelukkende knyttet til granplantningerne, mens de øvrige arter også findes i en eller tæt til granplantningerne, mens de øvrige arter også findes i en eller flere af mosens andre biotoper. Det skal dog nævnes, at granerne har betydet en fremgang for bestanden af Solsort og Sangdrossel ifølge Schlüter.

Ynglefugle i de vandfyldte tørvegrave.

Optællingsmetode.

I de store, åbne tørvegrave med større eller mindre rørskove yngler en mængde svømmefugle. Optællingen af disse er foretaget ved på et stort antal ekskursioner så nøjagtigt som muligt at optælle alle arter i hver enkelt af de i alt 40 tørvegrave, som alle er blevet nummereret (se kortet bagest i bogen). Efter yngletidens slutning har vi så ud fra optællingsresultaterne kunnet skønne over antallet af ynglefugle i hver enkelt tørvegrav.

Bestandens sammensætning.

Alle fire lappedykkerarter er blevet konstateret som ynglefugle på Holmegaards Mose, men kun Gråstrubet lappedykker (*Podiceps gris-gyena*) og Sorthalsed lappedykker (*Podiceps nigricollis*) forekommer regelmæssigt i et antal på henholdsvis 15 og 2-3 par i 1970 og 1971. Den Gråstrubede lappedykker er nem at optælle ved redefund, hvorimod den lever meget skjult, når ungerne først er ruget ud. Kun få unger er således iagttaget. Bestanden synes at være gået lidt tilbage i kuld er således iagttaget. Bestanden synes at være gået lidt tilbage i 1960'erne, idet Schlüter i 1960 anslået antallet af ynglepår til mindst 20. Den Sorthalsede lappedykker yngler i tørvegrav nr. 10. I 1971 sås den 19.6. 5 voksne + 5 store unger og den 1.8. 1 voksen + 2 store unger. Enten har det ene par fået 2 kuld unger, eller også har det ynglet senere end de to andre par.

Toppet lappedykker (*Podiceps cristatus*) yngler kun meget uregelmæssigt på mosen, ganske givet fordi den til en vis grad udkonkurreres af den Gråstrubede lappedykker, for hvem tørvegravene udgør den helt ideelle biotop. Jeg har ligefrem set, at de Gråstrubede lappedykkere har jaget de Toppede lappedykkere væk ved direkte angreb. I Gundsø-magle Sø, som er en typisk lokalitet for Toppet lappedykker, har jeg set præcis den modsatte situation: et par Gråstrubede lappedykkere blev jaget ud på søens midte af de Toppede lappedykkere, hver gang parret nærmede sig rørskoven og den anden lappedykkerarts territorier.

I 1957 byggede et par Toppede lappedykkere rede i tørvegrav nr. 24 (hvor der ikke dengang var losseplads), men der blev vist ikke lagt æg i reden ifølge Schlüter. I 1962 har E. Jacobsen angivet til Dansk Orni-

thologisk Forenings Faunistiske Kartotek, at 4 par skulle yngle på mosen, men der er ikke oplyst om redefund eller ungekuld, hvorfor denne oplysning nok bør tages med et vist forbehold. I 1963 fandt Schlüter igen en rede, denne gang i tørvegrav nr. 20. Den 10.6 indeholdt reden 2 æg, men en uge efter lå æggeskallerne i vandet, sikkert taget af Gråkrage. Det første bevis for gennemført ynglen stammer fra den 1.8. 1971, hvor vi så et par i tørvegrav nr. 6 med 2 halvstore unger. Den fjerde lappedykkerart, Lille lappedykker (*Podiceps ruficollis*), er også først blevet konstateret som sikker ynglefugl i 1971, hvor vi så en voksen fugl med 3 unger i tørvegrav nr. 5 i slutningen af juli måned. Clemmensen mener dog, at arten yngleder uregelmæssigt i hvert fald i 1930'erne.

Foruden lappedykkerne findes en række ynglende andefugle: Knopsvane (*Mygnus olor*), hvis bestand har svinget fra 0 par i 1970 efter den hårde isvinter til 4-5 par i 1971. I 1971 sås desuden een polsk unge i et kuld på fire; Grågås (*Anser anser*) 10-15 par, men svinger vist en del fra år til år. Clemmensen mener således, at der i 1965-68 ynglede ca. 30 par; Gråand 5-10 par, 3 kuld set i 1971; Atlingand (*Anas querquedula*) uregelmæssigt med 1 par. Clemmensen har set ungekuld af denne art; Skeand (*Spatula clypeata*) 1-5 par, Clemmensen har set ungekuld; Taffeland (*Aythya ferina*) 3-4 par, 1 kuld set i 1970 og i 1971 samt Troldand (*Aythya fuligula*) ca. 10 par, Schlüter så 8 kuld i 1959,

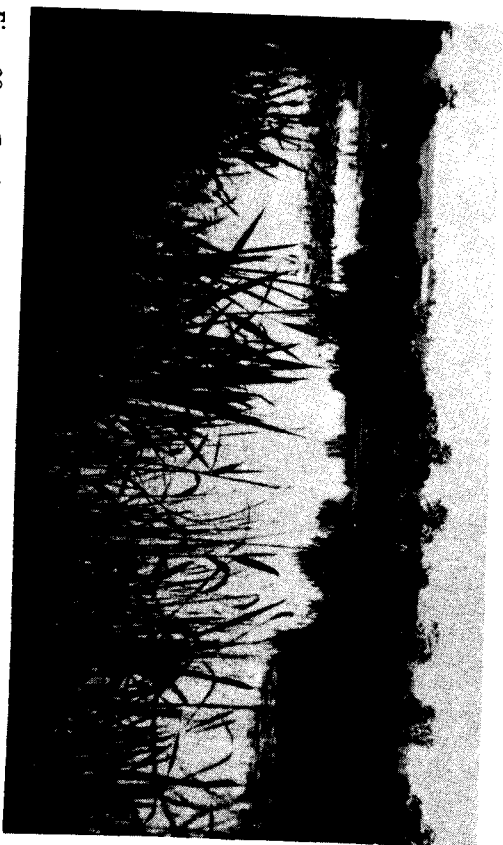

Fig. 29. „Gamle maskinsker“, tørvegrav nr. 3 – en af de meget fuglerige tørvegrave.

vi så mindst 6 kuld i 1971.

Af vandhønsene er Blishønen (*Fulica atra*) den almindeligste art med 40-50 par, og Grønbenet rørhøne (*Gallinula chloropus*) yngler i et antal på 15-20 par. Tallene er dog behæftet med nogen usikkerhed på grund af vanskeligheder med at foretage en nøjagtig optælling af disse to ret skult levende arter. Vandrikse (*Rallus aquaticus*) yngler regelmæssigt med 2-3 par, men den Plettede rørvagt (*Porzana porzana*), som sikkert tidligere har ynglet på mosen, er slet ikke registreret. Baagø m. fl. (1893) skriver følgende om Plettet rørvagt: „er hyppig omkring Søerne ved Bregentved, ved Broxø og langs Susaaen. Skønt Fæden ikke er funden, er det dog sandsynligt, at den yngler paa de nævnte Lokaliteter. Paa Bekkæinjagterne skydes den ofte i alle Møserne (Wind).“

Rørhøgen (*Circus aeruginosus*) er den eneste rovflugt, som yngler i de vandfyldte tørvegrave. Forekomsten er dog noget uregelmæssig. Schlüter fandt reden i tørvegrav nr. 27 i 1956, og formoder at parret også har ynglet her i 1957 og 1958. Derefter har Schlüter først set arten i maj 1962, og i maj 1963 er ligeledes set en han (Ferdinand og Preuss). I 1962, og i maj 1963 er ligeledes set en han (Ferdinand og Preuss). I 1970 og 1971 så vi en enlig fugl igennem hele ynglesæsonen i tørvegrav nr. 27 (i 1970 en han, i 1971 en hun).

Hættemågen (*Larus ridibundus*) er tørvegravenes talrigeste ynglefugl. I 1970 foretoges en optælling på den måde, at vi på én dag så godt som muligt talt antallet af måger over hver af samtlige 40 tørvegrave og delte dette antal med to for at få et udtryk for antallet af par. Optællingsresultatet blev ca. 1150 par. Dette tal er behæftet med stor usikkerhed. Foruden de rent tælle-mæssige fejl i rørene, og hvor mange måger der til stadighed opholdt sig i rørene, og hvor mange måger som fouragerede udenfor mosens område. Når disse forhold tages i betragtning, må det være mest rimeligt at tage optællingsresultatet som udtryk for, at der har ynglet mindst 1150 par Hættemåger på mosen. Det „rigtige“ antal er givetvis højere og måske snarere det dobbelte.

Store Hættemågekolonier findes i tørvegravene nr. 3, 4, 5, 7, 8, 10 og 14 - mindre kolonier findes i tørvegravene nr. 1 (1 par), 6, 13, 16, 24, 30, 33, 34, 38 og 39. Kolonien i tørvegrav nr. 30 talte i 1970 5 par, men var forladt i 1971. Til gengæld var der dukket en ny koloni op i tørvegrav nr. 38 i 1971 på 5 par.

Der er næsten altid blevet indsamlet Hættemågeæg på Holmegaards Mose. Under 2. verdenskrig indsamledes ifølge Clemmensen ca. 36.000 æg årligt, men før krigen langt flere. Nu indsamles nogle tusinde æg hvert år i tørvegrav nr. 10.

I tørvegravenes rørskov yngler både Rørsanger (*Acrocephalus scir-*

paceus), Sivsanger (*Acrocephalus schoenobaenus*) og Rørspurv almindeligt. Ligeledes forekommer Gøgen almindeligt her. Schlüter oplyser, at Rørsangeren er den mest almindelige vært for Gøgen, mens Sivsanger kun er konstateret som vært en enkelt gang.

De stejle tørvebrinker frembyder desuden yngleplads for Digesvale (*Riparia riparia*), hvoraf der findes små kolonier i 2-3 tørvegrave (bl. a. i nr. 1 og 26), og Hvid vipstjert, som ifølge Schlüter regelmæssigt, men fåtaligt yngler på afsætter på tørvebrinkerne ofte i nærheden af Digesvalerne.

Indvandring.

Mange af de fuglearter, som i dag er tilknyttet de åbne, vandfyldte tørvegrave har haft en todelt forekomstperiode på Holmegaards Mose. I fyrretiden for ca. 9.000 år siden var området en stor, fladvandet sø omgivet af tøskove og skove. Fund af knoglerester i mosens tørvelag fra denne tid har vist, at der dengang fandtes Gråand, Skeand, Toppet lappedykker, Blishøne, Trane (*Grus grus*), Sort stork (*Ciconia nigra*), Skarv (*Phalacrocorax carbo*) og Havørn (*Haliaeetus albi-cilla*) i området (Winge, 1924). Desuden har Gråstrubet lappedykker, Knopsvane, Grågås, Atingand, Dobbeltbekkasin, Hættemåge, Gøg, Sivsanger og Rørspurv haft udmærkede ynglebetingselser på det pågældende tidspunkt, og det er sandsynligt, at de alle har ynglet her, selv om direkte beviser i form af knoglefund fra selve mosen mangler. Løppenthin (1967) angiver alle de nævnte arter som indvandrede til Danmark på det pågældende tidspunkt.

Da søen begyndte at gro til for ca. 7.000 år siden måtte mange af de nævnte arter forsvinde fra området, således bl. a. Skeand, Toppet lappedykker, Blishøne, Gråstrubet lappedykker, Knopsvane, Grågås, Atingand og Sivsanger. Alle disse arter har igen fået mulighed for at indvandre på mosen efter 1825, i hvilket år glasværket blev anlagt, og tørvegravningen begyndte. De første store og vandfyldte tørvegrave med mulighed for opvækst af tagrør blev dog først gravet under 1. verdenskrig, og kort herefter (dvs. omkring 1920) og følgende arter formodentlig genindvandret: Skeand (angives som mulig ynglefugl omkring 1920 i Johs. Ferdinands personlige noter), Blishøne (angives at yngle i stort antal omkring 1920 i Johs. Ferdinands personlige noter), Gråstrubet lappedykker („lappedykkere“ fandtes på mosen i 1930'erne ifølge Clemmensens), Atingand (angives som mulig ynglefugl omkring 1920 i Johs. Ferdinands personlige noter), og Sivsanger. Hættemågen genindvandrede ca. 1928 ifølge Schlüter og Clemmensens.

Under 2. verdenskrig blev der gravet et stort antal nye store og åbne tørvegrave, og foruden en betydelig opgang i bestandene af de allerede tilstedeværende tørvegravsfugle genindvandrede flere arter: Top-

pet lappedykker forsøgte at yngle på mosen i 1957. Knopsvanen, som var sjælden i Danmark i begyndelsen af 1900-tallet, genindvandrede i 1955 (Næstved Tidende, 1955; Schlüter har noteret sit første redefund i 1956). Grågåsen genindvandrede i 1941-42, hvor Clemmensens fandt en rede på mosen.

Art	1970	1971	Kagsmosen 1970
Gråstrubet lap.	19.4.	21.3.	—
Sorthalset lap.	25.4.	18.4.	—
Knopsvane	18.4.	21.3.	20.3.
Grågås	22.3.	21.3.	18.3.
Gråand	04.4.	06.2.	—
Krikand	25.4.	28.3.	—
Taffeland	25.4.	27.3.	—
Troldand	18.4.	21.3.	—
Vandrikse	26.4.	15.5.s	—
Rørhøne	18.4.	27.3.	—
Blishøne	05.4.	21.3.	—
Dobbeltbekkasin	19.4.	06.2.	09.4.
Hættemåge	22.3.	21.3.	—
Ringdue	02.5.s	21.3.s	—
Gøg	17.5.	—	17.5.
Stor flagspætte	10.5.s	—	—
Digesvale	26.4.	—	07.5.
Sumpmejse	17.5.s	—	—
Sangdrossel	19.4.s	27.3.s	01.5.s
Nattergal	10.5.s	—	—
Rørsanger	17.5.s	—	14.5
Kærsanger	17.5.s	20.5.s	21.5.
Sivsanger	10.5.s	—	09.5.
Munk	10.5.s	—	12.5.s
Havesanger	17.5.s	—	23.5.
Tornsanger	17.5.s	—	16.5.
Gærdesanger	17.5.s	—	27.4.
Løvsanger	25.4.s	24.4.s	25.4.
Fuglekonge	02.5.s	28.3.s	—
Jærnspruv	19.4.s	—	09.3.s
Skovpiber	26.4.s	—	—
Hvid vipstjert	05.4.	21.3.	02.4.
Tornrisik	19.4.	—	07.5.
Bogfinke	19.4.s	21.3.s	—
Rørspurv	19.4.s	27.3.s	27.3.s

Tabel 9. Ankomsttider for nogle ynglefugle på Holmegaards Mose og Kagsmosen. Herlev, s = syngende individ.

De i ovennævnte afsnit omtalte fugle har altså haft en todelt forekomstperiode på Holmegaards Mose, mens Gråand, Dobbeltbekkasin, Gøg og Rørspurv sandsynligvis også har kunnet klare sig i tilgroningstiden og således har ynglet på mosen i henved 9.000 år. Gråand og Dobbeltbekkasin nævnes fra mosen af Baagøe m. fl. (1893). Af nytilkomne arter i anledning af tørvegravningen under 1. verdenskrig er der Vandrikse, Grønbenet rørhøne, Digesvale og Rørsanger. Af nytilkomne arter i anledning af den storstilede tørvegravning under 2. verdenskrig er der Sorthalsed lappedykker, Taffeland, Troldand og Rørhøg (første redefund i 1956).

Fænologi.

I 1970 foretog vi en egentlig fænologisk undersøgelse, dog kun over fuglenes ankomsttidspunkt. I 1971 blev dette desværre ikke gennemført 100 %, idet vi kun havde tid til at følge de tidligt ankomende arter, dvs. de arter, som ankommer i marts-april. På grund af den lange vinter 1969/70 var det imidlertid også blandt disse arter, at den største forskel kunne ventes.

I foråret 1970 begyndte optællingen af tørvegravene først i midten af april, mens de allerede var isfri i perioder i februar og konstant isfri fra midten af marts. Af tabel 9 fremgår det også tydeligt, at de arter, som først og fremmest er tilknyttet tørvegravene og derfor er afhængige af disses optøning, ankom knap en måned tidligere i 1971 end i 1970 (tabelens 13 første arter).

For spurvefuglene gælder det, at langt de fleste arter ikke blev særlig meget forsinket i deres ankomst i 1970, idet vejret lige omkring 1. maj blev varmt og sommeragtigt.

Ved sammenligning med ankomsttidspunkterne fra Kagsmosen (Jensen m. fl. 1971) ses der at være god overensstemmelse. For Gærdesanger, Jernspurv, Tornirisk og Rørspurv er der dog så betydelige forskelle, at specielle lokale faktorer må gøre sig gældende. Også den forskellige besøgshyppighed på de to lokaliteter kan spille en rolle for den store tidsmæssige forskel på de første registreringer af disse 4 arter.

Ikke-ynglende fugle.

Da vi ikke har besøgt mosen regelmæssigt i alle årets måneder udenfor fuglenes yngletid og specielt ikke i september-oktober, har vi kun et overfladisk kendskab til de ikke-ynglende fugles forekomst på mosen. Følgende arter er blevet set:

Fiskehejre (*Ardea cinerea*).

*Rørdrum (*Botaurus stellaris*) een hørt og set nogle måneder i tørvegrav nr. 8 i begyndelsen af 1940'erne af Clemmensen. Een hørt i maj 1965 af Schlüter, i tørvegrav nr. 27.

Knopsvane (*Cygnus olor*).
Gravand (*Tadorna tadorna*) 1 par set i tørvegrav nr. 9 den 15.5. 1971, og 1 han set i tørvegrav nr. 16 den 19.5.1971.

Gråand (*Anas platyrhynchos*)

*Knaarand (*Anas strepera*) 2 par set i april 1962 i tørvegrav nr. 8 af Schlüter.

Skeand (*Spatula clypeata*)

*Rødhovedet and (*Netta rufina*) 1 han set den 6.6. 1965 (Feltornithologen 8: 181).

Hvinand (*Bucephala clangula*)

Ederfugl (*Somateria mollissima*) 1 hun i tørvegrav nr. 10 den 11.5. 1969, 1 par i tørvegrav nr. 1 den 19.4. 1970 og 1 han + 2 hunner i tørvegrav nr. 6 samme dag, 1 hun i tørvegrav nr. 2 den 17.4. 1971.

*Stor skallesluger (*Mergus merganser*) 1 han set den 13.12.1970 i tørvegrav nr. 6.

*Havørn (*Haliaeetus albicilla*) 1 ad. set flyve over mosen den 7.5. 1971 af Niels Henrik Larsen, Vordingborg. Da arten i 1950'erne ynglede på Sparresholm, fiskede parret og deres 1-2 unger på Holmegaards Mose ifølge Clemmensen.

Musvåge (*Buteo buteo*)

*Vintermusvåge (*Buteo lagopus*)

Spurvehøg (*Accipiter nisus*)

*Duehøg (*Accipiter gentilis*) 1 set flyve over mosen den 28.4. 1968.

*Hvepevåge (*Pernis apivorus*)

*Blå kærhøg (*Circus cyaneus*)

*Fiskeørn (*Pandion haliaetus*)

*Dværgralk (*Falco columbarius*) 1 han set i laggen den 18.5.1971.

*Aftenfalk (*Falco vespertinus*) 1 han ad. set flyve over mosen den 28.7.1971 af Stefan Pihl, Haslev.

Fasan (*Phasianus colchicus*)

*Trane (*Grus grus*) set den 7.7.1959 ved Grevskeerene af Schlüter.

*Engsnarre (*Crex crex*) 1 hørt den 19.5.1971 af Stefan Pihl.

Grønbenet rørhøne (*Gallinula chloropus*)

Blishøne (*Fulica atra*)

Vibe (*Vanellus vanellus*)

Dobbeltbekkasin (*Gallinago gallinago*) 1 jaget op den 6.2. 1971.

Skovsneppe (*Scolopax rusticola*) 1 jaget op den 4.4.1970, 7 jaget op den 5.4.1970 og 1 jaget op den 25.4. 1970.

Svaleklire (*Tringa ochropus*)

Tinkmed (*Tringa glareola*)

*Rødben (*Tringa totanus*)

*Hvidklire (*Tringa nebularia*)

Mudderklire (*Actitis hypoleucos*)

- Sølvmåge (*Larus argentatus*)
 Stormmåge (*Larus canus*)
 *Sorterne (*Chlidonias niger*) 2 set den 24.5. 1970, og 1 set den 15.5. 1971.
 Ringdue (*Columba palumbus*)
 *Sneugle (*Nyctea scandiaca*) „Skudt for flere Aar siden i Holmegård Mose (formodentlig i 1930'erne) af seminarlærer N. Hougård (Jespersen, 1938).
 Mosehornrugle (*Asio flammeus*) 1 jaget op 21.3. 1971. Ofte jaget op mellem højmossefladerne af Clemmensen i årene 1930-68.
 Mursæl (*Agus apus*)
 *Vendehals (*Jynx torquilla*) set een gang af Schlüter.
 *Sanglærke (*Alauda arvensis*)
 Landsval (Hirundo rustica)
 Bysvale (*Delichon urbica*)
 Gråkrage (*Corvus corone cornix*)
 *Råge (*Corvus frugilegus*)
 *Allike (*Corvus monedula*)
 Skovskade (*Garrulus glandarius*)
 Musvit (*Parus major*)
 Blåmejse (*Parus coerulesus*)
 Sumpmejse (*Parus palustris*)
 Halemejse (*Aegithalos caudatus*)
 *Pungmejse (*Remiz pendulinus*) 1 set den 7.5. 1971 ved tørvegrav nr. 1 af Niels Henrik Larsen.
 Træløber (*Certhia familiaris*)
 Gærdesmutte (*Troglodytes troglodytes*)
 Sjagger (*Turdus pilaris*)
 Vindrossel (*Turdus iliacus*)
 Solsort (*Turdus merula*)
 Rødstjert (*Phoenicurus phoenicurus*)
 *Græshoppesanger (*Locustella naevia*) 1 hørt synge den 18.5. 1971.
 *Drosselrørsanger (*Acrocephalus arundinaceus*) 1 hørt synge ca. 1. juni 1964 og 1965 af Schlüter.
 Gransanger (*Phylloscopus collybita*)
 Fuglekonge (*Regulus regulus*)
 *Lille fluesnapper (*Muscicapa parva*) 1 hørt synge den 17.5. 1970 (Asbirk, 1971).
 Engpiber (*Anthus pratensis*)
 Hvid vipstjert (*Motacilla alba*)
 Stor tornskade (*Lanius excubitor*)
 Stær (*Sturnus vulgaris*)

- *Kærnebider (*Coccothraustes coccothraustes*)
 *Grønirisk (*Carduelis chloris*)
 Stillsis (*Carduelis carduelis*)
 Grønsisken (*Carduelis spinus*)
 Tornirisk (*Carduelis cannabina*)
 Dompap (*Pyrrhula pyrrhula*)
 *Kværkefinke (*Fringilla montifringilla*)
 Gulspurv (*Emberiza citrinella*)
 *Bomlærke (*Emberiza calandra*)
 Rørspurv (*Emberiza schoeniclus*)
 Gråspurv (*Passer domesticus*)
 De arter, som er mærket med *, er kun set flyve hen over mosen, eller kun set en enkelt gang eller to. Fælles for dem er, at de næppe har nogen indflydelse på mosens økosystemer.
 Bemærkelsesværdig er den tilsyneladende regelmæssige forekomst af Ederfugl. Der er sandsynligvis tale om overvintrende fugle fra Storebælt, der er trukket østpå ind over Sjælland mod Køge eller Fakse Bugt, snarere end fugle fra Smålandshavet, som da skulle have valgt en nordøstlig trækretning ind over land (se også Rabøl og Noer 1970: 8).
 Elendommeligt er det dog, at Ederfuglene er landet i mosens relativt små tørvegrave, men måske har de været ved at miste orienteringen. En iagttagelse, som kunne tyde herpå, er gjort af Bent Møller Sørensen og Stefan Pihl, som i over en uge omkring den 14.4. 1970 så 1 par Ederfugle holde til på nogle oversvømmede arealer i Studemosen umiddelbart øst for Holmegårds Mose (sikkert det samme par, som vi selv iagttog i tørvegrav nr. 1 den 19.4 samme år).
 En anden bemærkelsesværdig ting er den manglende eller næsten manglende forekomst af Blå kærhøg, Trane og Sædgås (*Anser fabalis*). Om disse tre arter skriver Baagø m. fl. i 1893:
 Blå kærhøg - „Unge Fugle ere skudte (bl. a.) 27.10 1885 i Holmegårds Mose, hvor den aarlig indfinder sig.“
 Trane — „Den ses hyppig om Efteraaret i Holmegård Mose.“
 Sædgås — „forekommer hver Vinter i meget stort Antal i Holmegårds Mose.“
 Arsaen til, at disse arter næsten ikke forekommer på selve mosen i dag, må utvivlsomt søges i den kendsgerning, at mosen i 1900-tallet er groet stærkt til med birkekrat og -træer. Blå kærhøg og Sædgås har dog blot forlagt deres rastesteder til Studemosen og Porsmosen, som mod øst grænser umiddelbart op til Holmegårds Mose. Over disse udstrakte enge ses ofte 1-2 Blå kærhøge, og i foråret 1971 optalte Bent Møller Sørensen og Stefan Pihl 150 rastende Sædgæs den 6.2. og 700 d. 14.3.

9. PATTEDYR.

Indsamling af materiale.

Registreringen af pattedyr er først og fremmest sket ved fund af spor og bo samt eventuelle andre efterladenskaber. Hans J. Baagø har foretaget ca. 5 ekskursioner til mosen udelukkende med det formål at registrere forekomster af pattedyr. Desuden har vi modtaget en lang række oplysninger om netop denne dyregruppe fra G. Clemmensen, som fra 1930-68 var skytte på mosen.

Artliste.

Pindsvin (*Erinaceus europaeus*). - Een fundet død i udkanten af mosen den 9.5.70.
Almindelig spidsmus (*Sorex araneus*). - Een fanget i fælde. Flere individer fundet døde.
Vandspidsmus (*Neomys fodiens*). - Fundet død.
Muldvarp (*Talpa europaea*). - Fundet død. Muldvarpeskud findes på stierne på mosen.
Hare (*Lepus capensis*). - Ses af og til. Ekskrementer fundet.
Egern (*Sciurus vulgaris*). - G. Clemmensens har set både røde og sorte egern på strejfe fra Fensmark Skov. Vi har aldrig selv set arten på mosen.
Mosegris (*Arvicola terrestris*). - Skud og huller er fundet. Ses af og til.
Markmus (*Microtus agrestis*). - Knoglerester fundet i gylp af Mosehornugle.
Skovmus (*Sylvaeus sylvaticus*). - Knoglerester af 5 Skovmus fundet i to gylp af Mosehornugle.
Ræv (*Vulpes vulpes*). - En del grave findes rundt om i birkeskoven. Desuden er der set spor og ekskrementer.
Grævling (*Meles meles*). - Spor er set. G. Clemmensens har set arten på strejfe ved "Svenskevejen".
Hermelin (*Mustela erminea*). - Een set den 5.5.1968.
Huller (*Putorius putorius*). - Huller er fundet.
Odder (*Lutra lutra*). - Huller, spor, ekskrementer og rester af mål-tider sås hyppigt i vinteren 1969-70. G. Clemmensens fortæller, at Odderen er almindelig især i "Svenskevejsgården" og i "Djævelskæret" (tørvegrav nr. 8).
Skovmår (*Martes martes*). - Enkelte individer er set på strejfe af G. Clemmensens, men vi har aldrig selv set arten på mosen.
Husmår (*Martes foina*). - Forekomst som Skovmår.
Dådyr (*Dama dama*). - G. Clemmensens fortæller, at enkelte individer kan ses på strejfe fra Gisselsfeld især om efteråret og vinteren. Vi har aldrig selv set arten på mosen.

Sika (*Sika nippon*). - G. Clemmensens fortæller, at enkelte individer kan ses på strejfe fra Sorø-skovene især om efteråret og vinteren. Vi har aldrig selv set arten på mosen.

Rådyr (*Capreolus capreolus*). - Ses regelmæssigt på mosen. Spor, ekskrementer og døde individer er fundet. I 1969 og 1971 er hummer set med kid. Der hersker tilsyneladende nogen uenighed om, hvor stor bestanden er. Jagtlejeren på den vestlige del af mosen mener, at bestanden i 1971 er på ca. 90 dyr, mens G. Clemmensens mener, at bestanden nu kun er på ca. 40 dyr i modsætning til tidligere, hvor der var ca. 100 dyr.

Fortidens pattedyrfauna.

På grund af to store bopladsfund fra Mullerupkulturen på Holmegaards Mose og de udgravninger, som blev foretaget i forbindelse hermed, kender vi en del af de pattedyr, som i fyrretiden (ca. 8.000 - 5.500 f. Kr.) levede langs bredderne af den store sø, der i dag er omdannet til højmosen (Winge, 1924). Her levede Pindsvin, Bæver (*Castor Fiber*) Vildkat (*Felis catus*), Ræv, Skovmår, Grævling, Odder, Rådyr, Kronhjort (*Cervus elaphus*), Elsdyr (*Alces alces*), Urokse (*Bos taurus*) og Vildsvin (*Sus scrofa*).

IV. STORELUNG.

1. Topografisk beskrivelse.

Storelung er en mose beliggende på Midtlyn nær landsbyen Nr. Broby. Mosen ligger i en lavning ca. 1 km nord for vejen mellem Nr. Broby og Ståby. Herfra kan man komme ned til mosen ad en grusvej ved et gartneri.

Mosens nuværende areal er ca. 30 ha, og den er helt omgivet af agerland. Mosens oprindelige areal har været på ca. 40 ha, men i mosens nordlige del er ca. 10 ha blevet kultiveret. De tilbageværende 30 ha er delt i 78 lodder, som er fordelt på ca. 50 ejere.

2. Kulturpåvirkninger.

Storelung er oprindelig en typisk højmos, men den er blevet kraftigt

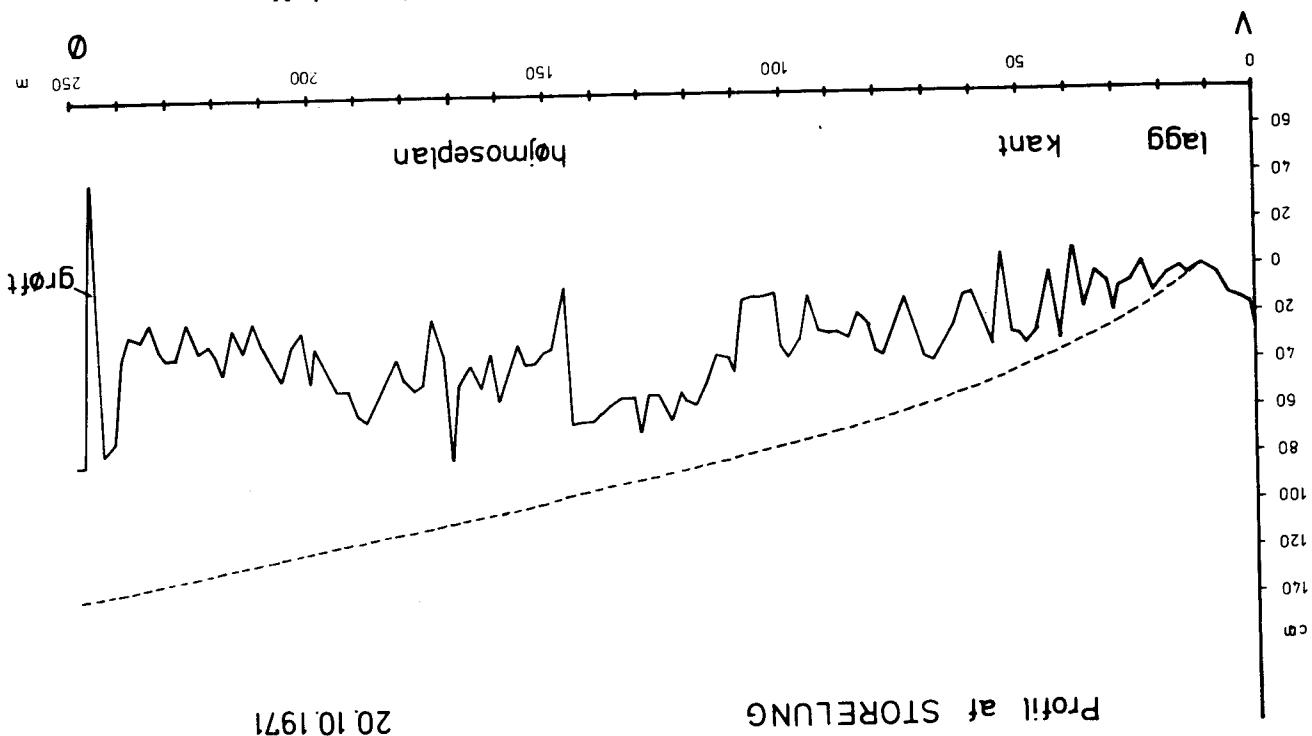

Fig. 30. Profil af Storelung. Sammenlign med profilen af Holmegårds Mose, fig. 38. Den stiplede linje angiver idealprofilen for en stagnerende højmoser med en årsnedbør på 600 mm. For yderligere kommentarer se s. 106.

kulturopåvirket, idet der er foretaget en meget omfattende tørvegravning. Der er faktisk gravet overalt på mosen, således at der overhovedet ikke er nogen oprindelig højmosetilbage. Men da mosen som nævnt er delt blandt så mange ejere, har denne tørvegravning ikke været altdelæggende for mosen, som den har været for mange andre danske højmoser. De fleste har nemlig kun gravet til eget brug, og for det meste er det foregået med håndkraft. Dette bevirke, at gravene ikke blev særligt store og heller ikke ret dybe.

I randen af mosen har gravningen dog været af et sådant omfang, at der overhovedet ikke er bevaret noget af mosens lag-zone. Denne gravning i randen er især foretaget under og efter 1. verdenskrig, medens gravningen inde på mosens midte først for alvor kom igang under 2. verdenskrig.

Tørvegravningen afspejles tydeligt i profilens takkede udseende (se fig. 30). Højmosens oprindelige overflade repræsenteres sandsynligvis af de højere toppe. Mange af gravene er allerede ved at være udviklede, idet de har kunnet gro til med tørvemos. Derved har mosens centrale dele stadig prægt af højmoser, hvor man finder alle højmosens karakteristiske plantearter, men det typiske regenerationskompleks er ødelagt.

Fordi der er gode muligheder for at få regenerationskomplekset gendannet, og da Storelung samtidig er det eneste område, hvor der er bevaret højmoservegetation på Fyn, rejste Danmarks Naturfredningsforening og Fredningsnævnet fredningssag for mosen i januar 1966. Efter diverse forhandlinger blev fredningskendelsen afsagt d. 18. marts 1969.

Herved blev 26,5 ha fredet, og fredningskendelsen indeholder bestemmelser, som gør det muligt at bevare Storelung som højmoser. En af de største trusler for mosen er tilgroning med birk. Allerede inden fredningen var store dele af mosen blevet til tæt birkeskov, og indvandringen af birk på resten af mosen var i fuld gang.

Denne opvækst af birketræer begyndte umiddelbart efter 2. verdenskrig, fordi tørvegravningen og den ledsagende udgrøftning havde forårsaget en vandstandssænkning, som betød gode spiringsbetingelser for birken. En yderligere forværring af mosens vandstand skete i 1953-54, hvor bækken som afvander mosen blev kraftigt uddybet. Alle dens grøfter omkring og igennem mosen blev også uddybet ved samme lejlighed. Dette bevirke, at opvæksten af birk blev forøget kraftigt fra slutningen af 1950'erne, og med den hast opvæksten har haft siden da, tror jeg, at resten af mosen ville gro til på 10-15 år, hvis den fik lov at passe sig selv.

I fredningskendelsen blev der da også indført bestemmelse om, at de påtaleberettigede myndigheder kan lade de selvstændige træer fjerne. Da

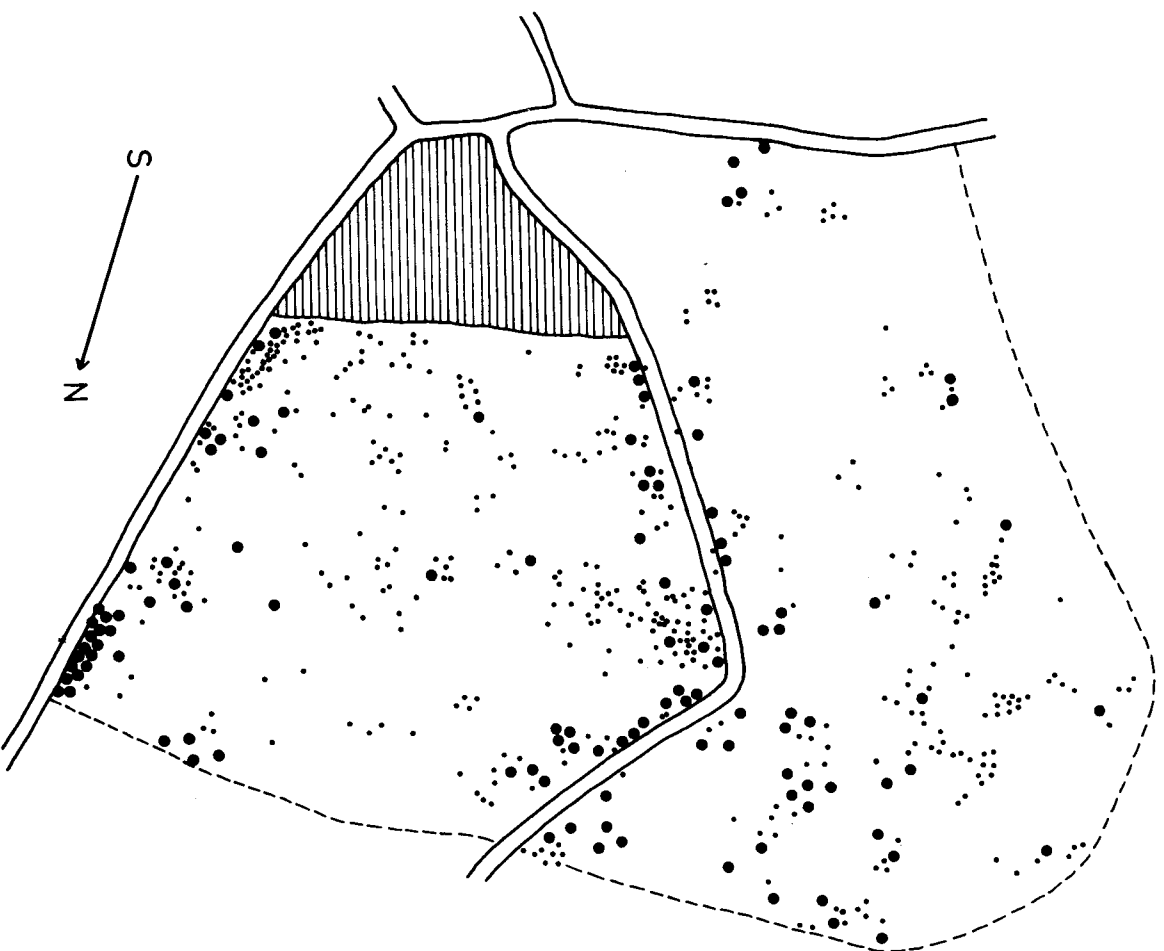

Fig. 31. Storelung. Det indtegnede område blev ryddet i 1971, samtidig med at træerne blev afsat på et kort. De store prikker er træer på over 3 m, de små prikker er træer på 1/2-3 m. Desuden fandtes et stort antal endnu mindre træer på området. Det skrauerede areal angiver et tæt beboet areal, som ikke blev berørt af rydningen i 1971.

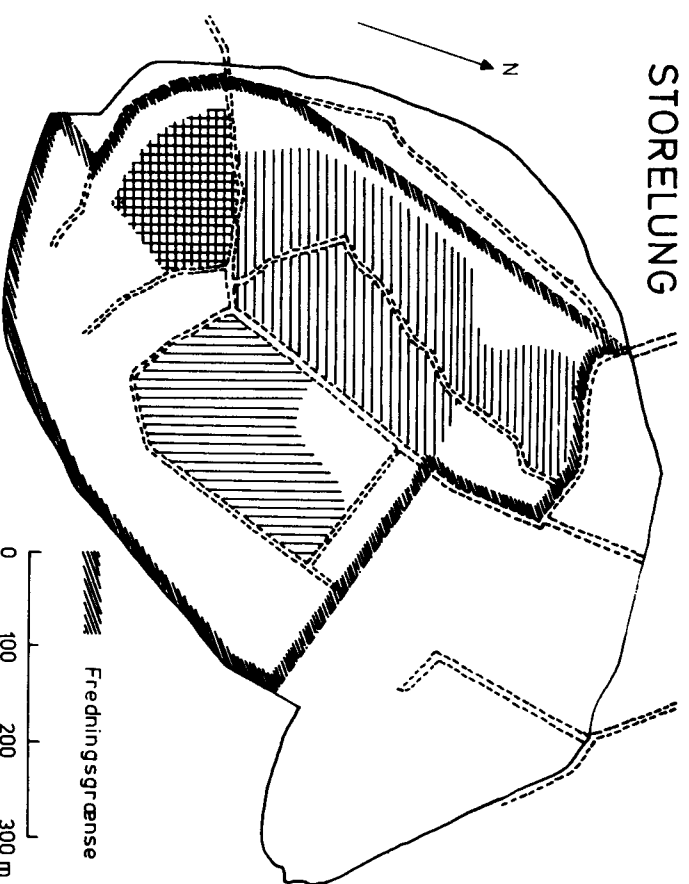

Fig. 32. Rydningsplan over Storelung. Vandret skraivering = ryddet areal. Lodret skraivering = sammenligningsareal. Ternet skraivering = areal, som skal ryddes i 1973.

der således var mulighed for at hjælpe til med at bevare en åben træfri hjemoseflade, besluttede Natur og Ungdom at afholde nogle lejre, hvis opgave det skulle være at fjerne træerne fra de områder, der endnu var forholdsvis åbne.

Efter at have fået diverse tilladelser til arbejdet, blev den første lejr gennemført i oktober 1971 (se også Asbirk, 1971). På denne lejr blev der ryddet et areal på ca. 3 ha. Placeringen af birketræer blev indprykket på et kort (se fig. 31), hvorefter det fremgår, at der stod et betydeligt antal træer på hjemosefladen. De største træer, der var 15-25 år gamle, stod fortrinsvis langs vejen og midtergrøften, medens opvæksten på hjemosefladen hovedsagelig bestod af mindre træer på 3-10 år. Udover de indprykkede træer er der fjernet et meget stort antal endnu mindre træer.

Siden er der gennemført 2 lejre henholdsvis i august og oktober 1972 (se også Asbirk, 1973). Herved er det nu ryddede areal blevet forøget til knap 7 ha. (se fig. 32). Desuden havde vi også fået myndighedernes

STORELUNG

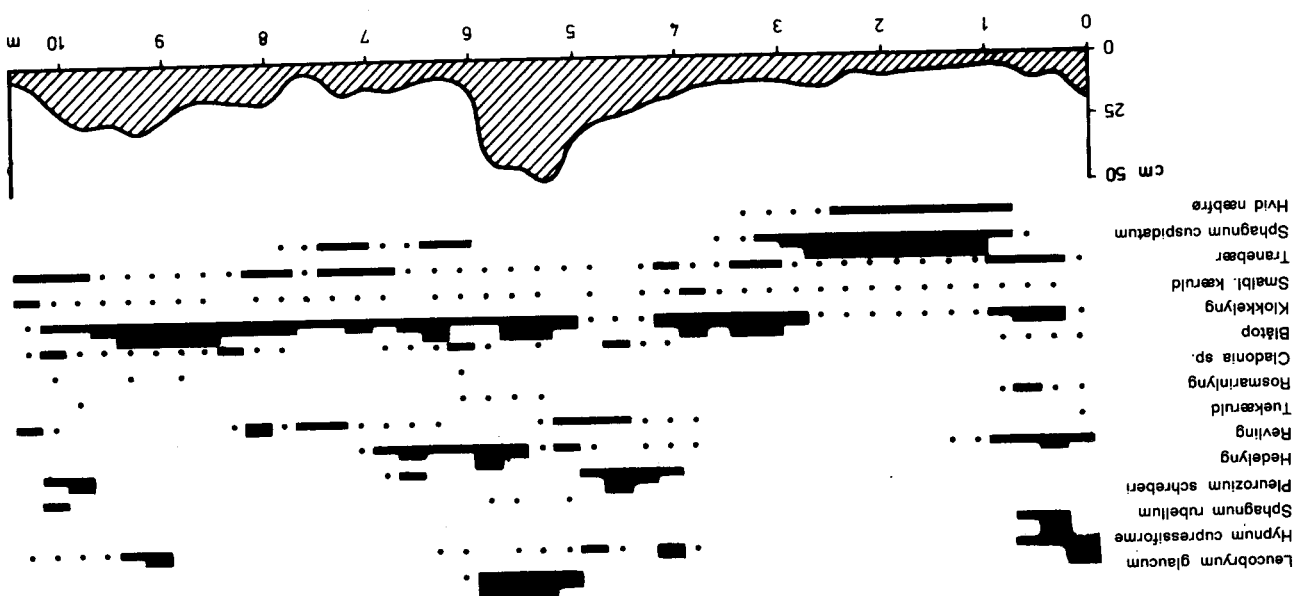

Fig. 33. Zoneringsanalyse fra Storelung. Nederst en højdeprofil gennem området. Søjlerne ud for hver art svarer til dækningsgradene +, 1, 3 og 5.

tilladelse til at opstemme midtergrøften, som har virket kraftigt afvandede på mosen. Denne opstemning blev foretaget i august 1972. Ved de nu gennemførte bevarelsesbestræbelser håber vi at kunne frembringe en vandstandshævning, idet vi ved opstemningen skulle mindske afstrømningen fra mosen, og fordi rydningen af birketræer betyder, at fordampningen fra mosen skulle være væsentlig nedsat.

3. Botaniske undersøgelser.

Den naturhistoriske undersøgelse af Storelung er endnu kun i sin vorden. Af botaniske undersøgelser er der foreløbig foretaget en enkelt linjetaksning i oktober 1971 (se fig.33) på et område, der umiddelbart ligner et tue-høje-system. Det drejer sig imidlertid om bunden af en gammel tørvegrav, og den store tue skyldes sikkert resterne af en bænk i graven, idet en tuehøjde på næsten 50 cm ikke er videre sandsynlig. Derimod er tuen, hvor vi starter, sikkert ægte nok, idet den er dannet af *Sphagnum rubellum* og kun er ca. 15 cm høj. Her har klokkeløng dog bredt sig ud over *Sphagnum cuspidatum*-tæppet, således at der ikke er tale om nogen naturlig højjesociation i de lave områder, som umiddelbart ligner højer.

I oktober 1972 udlagde vi desuden 8 prøveflader på 1x5 m. Disse prøveflader er fast afmærket med plasticrør, således at vi ved undersøgelser af disse flader i fremtiden skulle have mulighed for at følge mosens udvikling.

De 8 prøveflader er lagt med fladerne 1-4 på det nu ryddede areal og 5-8 på det ikke ryddede areal. Fælles for alle prøvefladerne er, at vi har valgt at lægge dem i bunden af tidligere tørvegrave, hvor der er *Sphagnum*-vækst. Undersøgelsen af de udlagte flader er foretaget ved at vurdere dækningsgrad efter Hult-Sernandermetoden (se f. eks. Hedvard og Ovesen, 1971: 25).

Analyseresultaterne fremgår af tabellerne 10 og 11. I prøvefladerne 1-4 finder vi faktisk kun de karakteristiske højmosesarter, hvilket må betyde, at der ikke her er nogen kontakt med grundvandet. I prøveflade 3 må der dog være en svag grundvandspåvirkning, idet *Sphagnum fallax* forekommer her. I disse prøveflader skulle der altså være mulighed for en regeneration, som fører tilbage til højmoser, men vore bestræbelser på at forbedre mosens vandhusholdning skal lykkes, for at det kan ske. Analyserne viser nemlig, at de arter, der hører hjemme på tuerne har indfundet sig direkte på *Sphagnum cuspidatum*. Dette må skyldes, at der på det tidspunkt, hvor gravene har været groet til med *Sphagnum cuspidatum*, er sket en vandstandsænkning, som har bevirket, at der blev for tørt til, at de tuedannende tørvemoser har kunnet finde vokseplads. Til gengæld blev der ideelle vækstbetingelser for især klokkeløng.